

АСАБЛІВАСЦІ РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАГА МАЎЛЕННЯ ВЫХАВАНЦАЎ ВА ЁМОВАХ БІЛІНГВАЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE BELARUSIAN SPEECH OF PUPILS IN THE CONTEXT OF BILINGUAL EDUCATION

Н.С. Старжынская

N. Starzhynskaya

доктар пед. навук, прафесар

Д.М. Дубініна

D. Dubinina

канд. пед. навук, дацэнт

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка,

Мінск, Рэспубліка Беларусь

Анатацыя. У артыкуле абмяркоўваецца сучасная білінгвальная адукацыя выхаванцаў: статус першай (рускай) і беларускай моў, тып білінгвізму, узровень яго развіцця ў дзяцей, суадносіны шчыльнасці зносін на кожнай з моў.

Annotation. Russian Russian and Belarusian languages The article discusses the modern bilingual education of pupils: the status of the first (Russian) and Belarusian languages, the type of bilingualism, the level of its development in children, the ratio of the density of communication in each of the languages.

Ключавыя словы: дзеці дашкольнага ўзросту; руская мова; беларуская мова; блізкароднасны білінгвізм; білінгвальная адукацыя.

Key words: preschool children; Russian language; Belarusian language; closely related bilingualism; bilingual education.

Дашкольная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца білінгвальнай як па форме, так і па змесце. Адносна формы, гэта звязана з тым, што ў сувязі з наяўнасцю дзвюх дзяржаўных моў (рускай і беларускай) прадугледжана стварэнне ўстаноў дашкольнай адукацыі і асобных груп з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання. Наяўнасць акрэсленых устаноў і груп забяспечвае засваенне выхаванцамі абедзвюх дзяржаўных моў – рускай ва ўстановах дашкольнай адукацыі, якія рэалізуюць вучэбную праграму з беларускай мовай навучання і беларускай – ва ўстановах дашкольнай адукацыі, якія рэалізуюць вучэбную праграму з рускай мовай навучання.

Адносна зместу, гэта звязана з тым, што на сёняшні дзень кожная ўстанова дашкольнай адукацыі ў нашай краіне з'яўляецца білінгвальнай і забяспечвае ўключэнне дзвюх моў (рускай і беларускай) у разнастайныя віды дзіцячай дзейнасці, а таксама правядзенне спецыяльна арганізаваных форм адукацыйнага працэсу ў адпаведнасці са зместам вучэбнай праграмы дашкольнай адукацыі.

Заўважым, што выкананне білінгвальнай моўнай адукацыі выхаванцаў ў акрэсленых умовах звязана з пэўнымі цяжкасцямі, якія звязаны з тым, што двухмоўе, якое назіраецца на тэрыторыі нашай краіны, вызначаецца нераўнамернай збалансаванасцю функцый і сфер выкарыстання рускай і беларускай моў. З улікам таго, што ў Беларусі дамінуючую ролю ў зносінах паміж іх удзельнікамі выконвае руская мова, статус кантактуючых моў (рускай і беларускай) у моўнай свядомасці двухмоўнай асобы характарызуецца як руска-беларускае двухмоўе. Названая акалічнасць акрэслівае сацыялінгвістычную сітуацыю, для якой характэрна, што беларускія дзеці з маленства засваіваюць рускую мову. Што тычыцца беларускай мовы, то да яе яны далучаюцца крыху пазней, і, часцей за ўсё, ва ўстанове дашкольнай адукацыі. На сёняшні дзень, беларуская мова, якая, гаворачы словамі К.Д. Ушынскага, з'яўляецца адлюстраваннем радзімы і духоўнага жыцця народа, для беларускіх дзяцей выступае таксама роднай мовай, хаця і па тэрміну навучання храналагічна другой.

У такіх умовах дашкольную адукацыю ў Рэспубліцы Беларусь можна вызначыць як білінгвальную. Яна выступае як працэс і як вынік і ўяўляе сабой засваенне асобай культурна-гістарычнага і сацыяльнага вопыту розных краін і народаў, каштоўнасцяў нацыянальнай і сусветнай культуры сродкамі рускай і беларускай моў [1].

Сучасная ўстанова дашкольнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь ўяўляе сабой, па класіфікацыі К.Ю. Пратасавай, такі тып двухмоўнай адукацыйнай установы, у якой знаёмства з другой (у нашым выпадку – беларускай) мовай, якая па ступені ідэнтычнасці з'яўляецца роднай, адбываецца ў невялікім аб'ёме ў параўнанні з першай (рускай) мовай [2].

Гэта звязана з тым ва ўстановах дашкольнай адукацыі, якія рэалізуюць вучэбную праграму дашкольнай адукацыі з рускай мовай навучання, у выхаванцаў адсутнічае паўнаважнае беларускамоўнае асяроддзе. Адукацыйныя сітуацыі (заняткі, гульня) на беларускай мове, наладжванне свабодных актывізуючых беларускамоўных зносін займаюць занадта мала месца ў адукацыйным працэсе, каб забяспечыць неабходную для засваення беларускай мовы шчыльнасць зносін. Названыя ў сваёй сукупнасці абставіны не ствараюць у дзяцей жыццёвай неабходнасці ў зносінах на беларускай мове.

Разам з тым, руска-беларускі білінгвізм можна назваць *раннім*. Гэтая акалічнасць тлумачыцца тым, што беларуская мова ва ўстановах адукацыі, якія рэалізуюць вучэбную

праграму дашкольнай адукацыі на рускай мове, ўводзіцца з моманту наведвання дзіцем установы адукацыі, у тым ліку і ў групах ранняга ўзросту.

Ужо ў гэтых групах прадугледжана развіццё ў выхаванцаў «пачуцця» нацыянальнай мовы шляхам арганізацыі педагагічным работнікам адукацыйнага бікультурнага партнёрства (праслухоўванне і абыгрыванне фальклорных твораў, іх развучванне і ўзнаўленне як на рускай, так і на беларускай мовах і да т. п.).

У выніку ў выхаванцаў паступова стыхійна (у тым сэнсе, што далучэнне да беларускай мовы ажыццяўляецца для іх неўсвядомлена, шляхам паступовага «паглыблення» праз знаемства з мастацкімі творамі) фарміруюцца элементарныя ўяўленні пра існаванне беларускай мовы, пра тое, што яна адрозніваецца ад рускай, развіваюцца першапачатковыя навыкі рэпрадуктыўнага беларускага маўлення.

Такую сітуацыю, на наш погляд, можна акрэсліць як першы прыклад менавіта *натуральнага* білінгвізму. Аднак заўважым, што тут мы яшчэ не можам гаварыць пра ўласцівае натуральнаму білінгвізму адначасовае поўнае «пераключэнне» ў свядомасці такога білінгва моў і культур (Г.У. Пруднікава [3]).

У далейшым, пры наведванні выхаванцамі ўстановы дашкольнай адукацыі, з аднаго боку, працягваецца «паглыбленне» дзяцей у беларускамоўныя зносіны, якія спрыяюць адносна стыхійнаму і ў пэўнай ступені ўпарадкаванаму авалоданню імі маўленчымі навыкамі на беларускай мове ў працэсе нерэгламентаванай дзейнасці, а з другога боку, сістэматычна ажыццяўляецца арганізаванае навучанне беларускай мове на спецыяльных занятках, дзе выхаванцы авалодваюць тэматычнай лексікай, асаблівасцямі вымаўлення спецыфічна беларускіх гукаў, граматычнай правільнасці маўлення, практыкуюцца ў дыялагічным і маналагічным маўленні на нацыянальнай мове.

У гэтым выпадку размова вядзецца *пра штучны білінгвізм*, пра першую і другую мову, якія выступаюць не як родная і замежная, а як дзве родныя (што прызнаецца даследчыкамі магчымым, хаця даволі рэдкім выпадкам (У.Г. Кастамараў [4])).

Такім чынам, па спосабе засваення руска-беларускае двухмоўе дзяцей дашкольнага ўзросту носіць як натуральны, так і сінтэзаваны характар.

Што да ўзроўню развіцця руска-беларускага білінгвізму ў дзяцей дашкольнага ўзросту, то ён характарызуецца рэцэптыўным і ў пэўнай ступені рэпрадуктыўным двухмоўем.

Калі зыходзіць з пяці узроўняў валодання дзецьмі дашкольнага ўзросту няроднай мовай, што былі вылучаны А.І. Нягневіцкай, то на кожным з гэтых узроўняў маўленне дзяцей на другой мове нязначна адстае ад яго разумення [5].

Іншая карціна вымалёўваецца пры авалоданні блізкароднымі мовамі. Тут прамежак часу паміж маўленчымі ўменнямі і разуменнем маўлення даволі значны.

Разуменне беларускай мовы дзецямі дашкольнага ўзросту з рускамоўных сем'яў, у сваёй большасці, можна аднесці да сярэдняга ўзроўню (*добра, на практычным узроўні, разумеюць маўленне на другой (беларускай) мове*).

Што да маўленчых ўменняў, то яны вызначаюцца нізкім ўзроўнем (*выхванцы ведаюць і вымаўляюць асобныя словы, але не ўмеюць будаваць звязныя выказванні*). Пра гэта сведчаць, напрыклад, адказы дзяцей на пытанні ў час гутаркі па змесце беларускамоўных твораў (чытанне або расказванне якіх суправаджалася нагляднасцю).

Такое разуменне, тлумачыў вядомы беларускі псіхалінгвіст А.Е. Супрун, грунтуецца на здольнасці чалавека атаясамліваць недакладныя вобразы, прымаць маўленчыя рашэнні на аснове недастатковых і прыблізных дадзеных. Так, слухач, прымаючы паведамленне на беларускай мове, «уключае» моўны лад рускай мовы і з пункту гледжання апошняй аналізуе (дэшыфруе) яго. Носьбіт рускай мовы, дзякуючы блізкасці дзвюх моўных сістэм, параўнальна лёгка разумее беларускую мову. Нават калі яму нейкі элемент паведамлення невядомы, агульны сэнс усё ж будзе зразумелы [6, с. 196-201].

Авалоданне дзецямі дастатковым ўзроўнем прадуктыўнага беларускага маўлення прадстаўляе для выхаванцаў пэўную складанасць з нагоды цэлага шэрагу прычын. *Па-першае*, гэта усё большае дамінаванне ў беларускім грамадстве рускай мовы; *па-другое* – немагчымасці ў працэсе навучання строга прытрымлівацца прынцыпу Грамонта «адзін чалавек – адна мова» (ва ўмовах білінгвальнай дашкольнай адукацыі ў беларускамоўных зносінах з дзецямі робяцца спробы абапірацца на прынцып «адзін чалавек у адной сітуацыі зносінах – адна мова»); *па-трэцяе*, разумення дзіцем таго факту, што беларускамоўны дарослы суразмоўца разумее яго (дзіцяці) рускую мову (што не спрыяе развіццю матывацыі авалодання нацыянальнай мовай).

Разам з тым, усё ж з задавальненнем можна адзначыць, што, на сёняшні дзень, большасць выхаванцаў па ўзроўні валодання прадуктыўным маўленнем на беларускай мове можна аднесці да сярэдняга ўзроўню (па А.І. Нягневіцкай): *яны спрабуюць будаваць выказванні, але дапускаюць шматлікія фанетычныя і граматычныя памылкі*.

Такім чынам, па крытэрыі кампетэнтнасці дзецям дашкольнага ўзросту ва ўстановах дашкольнай адукацыі ва ўмовах пастаяннага рускамоўнага асяроддзя ўласціва няпоўнае, або частковае двухмоўе: кампетэнцыя ў рускай мове значна перавышае ўзровень валодання беларускай мовай.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Палиева, Т. В. Модель билингвального образования дошкольников в условиях близкородственного двуязычия (на примере Беларуси) / Т. В. Палиева // Проблемы дошкольного детства в поликультурном пространстве изменяющейся России: от исследования к технологиям сопровождения : сб. науч. ст. по

- материалам междунар. науч.-практ. конф. 22–24 апреля 2009 г. / под редакцией А. Г. Гогоберидзе. – Санкт-Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – С. 215–221.
2. Протасова, Е. Ю. Методика развития речи двуязычных дошкольников : учеб. пос. / Е. Ю. Протасова, Н. М. Родина. – М. : ВЛАДОС, 2010. – 353 с.
 3. Прудникова, Г. В. Естественный билингвизм как образовательный и научный потенциал. [Электронный ресурс] / Г. В. Прудникова. – Режим доступа : <https://pandia.ru/text/80/077/17443.php>. – Дата доступа : 10.10.2024.
 4. Костомаров, В. Г. Мой гений – мой язык: Размышления языковеда в связи с дискуссиями о языке / В. Г. Костомаров. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
 5. Негневицкая, Е. И. Психологические условия формирования у дошкольников речевых навыков и умений на втором языке : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. / Е. И. Негневицкая; АПН СССР, НИИ дошк. воспитания. – М., 1986. – 23 с.
 2. Супрун, А. Е. Содержание обучения русскому языку в белорусской школе / А. Е. Супрун. – Минск : Вышэйшая школа, – 1987. – 230 с.